

CODEX CUMANICUS'TAKİ YANSIMA SÖZCÜKLERİN LEKSİKO-SEMANTİK (GÖREV VE ANLAM) BAKIMINDAN TAHLİLİ

Doç.Dr.Ergün Koca

Uluslararası Atatürk Alatoo Üniversitesi, Sosyal ve Fen Bilimleri Fakültesi Türkoloji Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZET

Yansımalar, dilin en çok tartışılan sözcük türlerinden biridir.Canlı cansız bütün varlıkların çıkardıkları sesleri yansıtan; dış görünüşlerini, hareketlerini betimleyen ; insanların yalnız kendilerinin hissedebildiği duyguları , sezimleri deri, koku ve tat alma yoluyla hissettiren sözcüklerdir.

Hemen hemen her dilde yüzlerce örneği bulunan bu sözcüklerin, Türk Dilinin en önemli abidelerinden birisi olan Codex Cumanicus'da da, hiç de azımsanmayacak kadar çok örneğinin bulunduğu tespitini yapıp , elimizdeki malzemeyi görev ve anlamlarına göre yansımaya sınıflandırmasına tabii tuttuk.

Gördük ki, en eski söz türlerinden biri olan yansımalar tarihi kaynaklarda da tüm görev ve anlam özellikleriyle yerini almış bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yansımalar, Codex Cumanicus, ses yansımaları, biçim yansımaları, duyum (sezgi) yansımaları sözcükler vb.

Bizi sınımsız çevreleyen tabiatı sessiz, gürültüsüz, hareketsiz veya şekilsiz olarak göz önüne getirmek imkânsızdır. Çünkü tabiat, gürültülü seslerin, çeşitli hareketlerin, sayısız şekillerin ilk kaynağı olarak daima çevremizi kuşatmıştır. Bu kutsal kuşatmanın içindeki varlıkların baş tacı olan ve **görme, işitme, sezme, anlama, konuşma, okuma, yazma** gibi yedili yeteneklerin sahibi olan ve ayrıca tabiatın bu canlılığını görebilen, işitebilen, hissedebilen, anlayabilen, konuşabilen, okuyabilen, yazabilen insanoğlu hiç bir zaman doğa ile ilişkisini kesmemiştir. Araba kornası sesini, yağmurun yağış sesini, kuşların ötme sesini duymayan insan kulaklarla algılama yeteneğinden mahrumdur, yani o sağır insandır. Fakat o, tabiatın hareketliliğini, canlılığını göz yardımıyla görebilir. Ancak görme yeteneğini kaybeden kör insan bu canlılığı veya hareketliliği görmekten mahrumdur, ama o arabanın, yağmurun, kuşların seslerini duyabilir. Böylece tabiatın bu hareketliliğini, canlılığını ve sesliliğini sürekli bir şekilde gözlemleyen ve bu tür olayların şahidi olan insanın başka varlıklardan farklı olan temel özellikleri ortaya çıkmaktadır, yani tabiatın bu hareketliliğini, canlılığını ve sesliliğini güzel bir şekilde insandan başka hiç bir varlık duyamaz. Bundan dolayı insan, kendinin yedili yetenekleri ile "bu hareketliliği, canlılığı, sesliliği tarih boyunca adlandırmaya, söz biçimine getirmeye çalışmıştır" **(1)**. Sonuç olarak da insan kendinin sahip olduğu yeteneklerine dayanarak tabiatdaki yukarıda bahsettiğimiz her türlü sesleri, çeşitli hareket biçimlerini veya şekilleri adlandırmayı başarmıştır.

Canlı ve cansız maddelerden oluşan varlığın hepsini birtakım hareketlerle, gürültülerle ve şekillerle karşılamaktayız. Bunların "insanda yarattığı duyguların adlandırılmasında, bu hareketlerin, gürültülerin ve şekillerin kelime olarak bir biçime getirilmesinde ana dili, kılavuz olmuş, dilin yapısına yaklaştırılan ses , şekil yansımalarına has bir sistem için tabiatın elde edilen bu gürültüler, şekiller sözcüklere dönüştürülerek canlı ve renkli anlatımlar sağlanmıştır. Adlandırılmaları tabiatın hareketliliğinin çıkardığı seslerle canlıların çeşitli gürültüleri, seslenişleri birinci sırayı alır" **(2)**. Tabii seslerin adlandırılması yoluyla elde edilen bu sözlerin en önemli fonksiyonu o sesi veya şekli adlandırabilmeleridir. Mesela, kedi sesi:

Türkçe: miyav. *kedinin çıkardığı ses, kedi sesi* (TSöz)

Rusça: **miyau**

Almanca: **miau**

İngilizce: **meav**

Fransızca: **miaou**

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi yazılışında bazı ses değişikliği (burada kuşkusuz telaffuz farklı olacaktır) dışında, tüm örneklerde kedi sesini adlandırılmaktadır. Van'dan Aşgabat'a götürülmüş bir kedi, orada da, Ankara'da da, Moskova'da da, Londra'da da, Paris'te de aynı sesi çıkarır ve bu sesler örneklerdeki gibi adlandırılır.

Yansımalar, dilin en çok tartışılan sözcük türlerinden biridir. Canlı cansız bütün varlıkların çıkardıkları sesleri yansıtan; dış görünüşlerini, hareketlerini betimleyen; insanların yalnız kendilerinin hissedebildiği duyguları , sezimleri deri, koku ve tat alma yoluyla hissettiren sözcükler olarak bugün artık tanımlanan ve hemen hemen her dilde yüzlerce örneği bulunan bu sözcükler her ne kadar dilcilerimiz tarafından ünlem bahsi içinde ele alınsa da esasen birçok hususiyetiyle özel kullanımlar , farklılıklar taşıyan sözcük türüdür. Gerek anlam ve görev bakımından gerekse yapısal ve sözdizimsel görevleri bakımından Türkçede de ayrı bir yeri vardır. Ancak bir kaç çalışma haricinde bu türe gereken ilgi gösterilmemiştir. Nitekim Hamza Zülfiyar'ın "Türkçe'de Ses Yansımaları Kelimeleri" (3) adlı eseri bu konudaki en derli toplu çalışmadır. Zülfiyar, eserinde Türkçedeki yansıma sözcüklerin sessel ve yapısal özelliklerini incelemiş, DLT'den vb. tarihi kaynaklardan da aldığı örneklerle ilk kez derli toplu bir tespitlerde ve sınıflandırmalarda bulunmuştur. Ayrıca eserinin son bölümünü de Türkçenin Derleme, Tarama, DLT ve Genel Türkçe sözlüklerindeki yansıma sözcükleri topladığı ve binlerce sözcükten oluşan bir yansımalar sözlüğüne ayırmıştır.

Türk ve Kırgız dilindeki yansıma sözcüklerin leksiko - semantik, fonetik, morfolojik ve sentaktik özelliklerini karşılaştırıldığı "Türk cana Kırgız Tilindeki Tuurandı Sözdördün Salıştırma Tipologiyası" (4) adlı eser de gerek Türk gerekse Kırgız dilcilerin dikkatini bu sözcüklere yöneltmiştir.

Dilin doğuş teorilerinin ilk tartışılmaya başlandığı Eski Hint ve Antik Yunan döneminden beri özellikle avrupalı dilbilimcilerin önemli bir tez olarak öne sürdükleri "Yansıma Teorisi" bu türün dilin ilk sözcük türlerinden (5) olduğunu ispat etmektedir.

Türk Dünyasında yansımalarla ilgili ilk derli toplu çalışmalar 20.yüzyıl başlarında Aşmarin(6) ile başlasa da aslında tarihi kaynaklarımız incelendiğinde bu sözcüklerin kullanımlarıyla karşılaşmaktayız.

Örneğin XI. Yüzyılda Karahanlı Türkçesinin tartışılmaz hazineleri olan Kutadgu Bilig, Atabeth'ül Hakaayık ve DLT'de onlarca hatta yüzlerce kök ya da gövde halinde yansıma sözcükleri görmek mümkündür.

Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lûgati't-Türk adlı eserinde yansımaları sözcüklerle ilgili araştırma yaptığımızda, Divanü Lûgati't-Türk'te madde başı 8000'den fazla kelimenin incelenmiş olduğunu ve tek başına verilen yani madde başı olan 400'e yakın kök halinde ya da yansıma ad, önad, eylem türeten ekler yardımıyla türetilmiş yansımaları sözcüğün var olduğunu saptadık. Ses yansımaları sözcükler günümüz Türk dillerinde nasıl kullanılıyor ve hangi özelliklere sahipse, XI.yüzyılda da genel olarak benzer niteliklere sahip olmasına rağmen, bildirdikleri anlamların temel anlamı dışında kazandığı ek anlamlarında farklılıkların mevcut bulunduğunu farkettilik. Bu hususta, bugünkü dilimizde kullandığımız ses yansımaları sözcüklerin o devrin dilindeki yansımaların temelinde geliştiği ve o dönem yansımalarının şimdiki dilimizde de kullandığı ortaya çıktı. Nitekim XI- Kılıcı Kazma Esteliklerinin Tili cana Bul Esteliklerdegi Tuurandı Sözdör" (7) adlı kitabımızda da bu sözcükleri sözlük olarak da derlemiş bulunmaktayız.

Yansımaların ne denli eski bir tür ve tarihi kaynaklarımızda edebi zevki, dilin estetik tesirini kuvvetlendiren öge olduğunu bir çok Türkoloğa göre Türk Dilinin DLT'den sonra en önemli kaynağı kabul edebileceğimiz ikinci büyük abide eser olan " Codex Cumanicus" ta da aradık. Yansıma sözcüklerin varlığı – yokluğu üzerine bir araştırma yaptığımız da bu eserde de çokca bu sözcüklerin gerek kök gerekse türetilmiş olarak var olduğunu gördük.

Eserdeki yansıma sözcükleri Leksiko-Semantik bakımından inceleyip sınıflandırmadan önce Codex Cumanicus'u kısaca tanıyalım:

Codex Cumanicus 11-15. asırlar arasında Karadenizin kuzeyinde hâkimiyet kurmuş, siyasî ve idarî rolleri Kafkasya, Suriye ve Mısır'a kadar nüfuz etmiş olan bir Türk boyu olan *Kumanlar'a* (*Kıpçaklar*) ait bir eserdir. Bunlar *sarı saçlı, beyaz tenli ve mavi gözlü* olduklarından dolayı, çeşitli dillerde "sarışınlar" anlamına gelen adlarla adlandırılmışlardır. Bizanslılar ve Latinler bunlara "*Kumanus, Cumanus, Komani*",

Ruslar "*Polovets*", Macarlar "*Kun*" ve İslâm tarihçileri ise "*Kıpçak*" adını vermişlerdir. Kumanlar'ın yayılmış oldukları Doğu Avrupa-Batı Sibiryaya arasındaki bölge, İslâm kaynaklarında "*Deşt-i Kıpçak*" ("*Kıpçak Bozkırı*"), Batı kaynaklarında ise "*Komanya*" ("*Comania*") diye adlandırılmıştır. **(8)**

Kumanlar'dan günümüze kalan en önemli hatıralardan birisini, "Codex Cumanicus" adını taşıyan eser teşkil etmektedir. *Bu eser, Kuman ("Kıpçak") lehçesinin en eski ve en büyük anıdır.* Hattâ, bazı yazarlara göre "Codex Cumanicus", Türk dilinin "Divan-ı Lügat't-Türk"den sonraki ikinci büyük abidesini teşkil etmektedir. Eserin orijinal elyazma nüshası, **Venedik'teki Saint-Marcus** kütüphanesinde bulunmaktadır.

Codex Cumanicus, tek bir kişi tarafından yazılmamıştır. Çeşitli kişiler tarafından kaleme alınan parçaların bir araya toplanmasından meydana gelmiştir. Eserin yazarları gibi, yazıldığı yer de belli değildir. Yalnızca **11.7.1303** tarihini taşımaktadır.

Codex Cumanicus, iki ana bölümden oluşmaktadır: "**İtalyanca Codex**" adı verilen birinci bölümde *Latince, Farsça ve Kumanca* kelime grupları ile bazı gramer kuralları yer alır. "**Almanca Codex**" denilen ikinci bölümde ise, bazı dua ve ilâhiler, kırk yedi bilmece, baş ve son kısımlarında da Kumanca-Almanca sözlükler bulunmaktadır. **(9)**

Muhtevası yönünden "Codex Cumanicus'un, bir taraftan yabancılara Kıpçak Türkçesini öğretmeğe, diğer taraftan da Kumanlar (Kıpçaklar) arasında kendi ana dilleriyle Hristiyanlığı yaymaya mahsus, pratik bir eser olarak hazırlandığı kabul edilmektedir. **(10)**

Bu denli kapsamlı ve önemli bir eser Codex Cumanicus'u kısaca tanıdıktan sonra sözlükteki yansıma sözcüklerin görev ve anlam bakımından sınıflandırmasına bakacak olursak bu gün itibariyle "**Ses yansımali sözcükler , Biçim yansımali sözcükler , Duygu yansımali sözcükler (11) "** olmak üzere üçe bölerek incelediğimiz yansımaların yaklaşık 2678 sözcük içerisinde yüzden fazla sözcükle ciddi bir oranı oluşturduğunu görürüz.

Biz de, Codex Cumanicus'taki yansımali sözcükleri leksiko-semantik açıdan üç gruba ayırarak vermeyi uygun bulduk. Çünkü eserin yazıldığı yüzyıl ve dil itibariyle dönemin ses yansımali sözcükler bakımından oldukça zengin olarak, Kuman – Kıpçak diline bir güzellik, akıcılık, açıklık, süs, netlik kazandırarak en nazik özellikleri belirtmek için kullanıldığı yukarıdaki istatistikten hemen hemen anlaşılmaktadır.

I. SES YANSIMALI SÖZCÜKLER

Ses yansımali sözcükler, insanların işitme duyusuyla alakalı olup, canlı ve cansız nesnelere çıkan sesi taklit ederek söylenen sözcüklerdir.

Bu gruba dahil olan sözcükler, insanın konuşma ya da diğer organlarından (Örneğin: Gülme, ağlama, bağırma, haykırma, ıslık çalma, öksürme, koşma, düşme,...) hayvanlar, böcekler, kuşlardan çıkan sesleri, gürültüleri, hem de doğa olaylarının (şimşek çakması, gök gürlemesi, suyun şar şar akması, ağaçların uğuldaması,...) meydana getirdikleri çeşitli nesnelere hareketlerinden , farklı durumlarından ve değişimlerinden çıkan sesleri taklit ederek gösterir.

Codex Cumanicus'ta **(12)** belirlediğimiz ses yansımali sözcükleri anlamlarına göre şu gruplara ayırırız:

1. Hayvanların çıkardığı sesleri taklit etmede kullanılan yansımali sözcükler:

çahar - : Ötmek

- **tavoh çahara - dır**: Horoz ötüyor. 113,5

çırılak: Çırçır böceği, aynı zamanda akan dere için de söylenir. 163,12.

çuh çula- : Kükremek.

- **çuh çular-men**: Kükrüyorum. 161, 9.

ıgray: Hırlamak.

- **it ıgraya-dır**: Köpek hırlıyor. 113,1.

kırlış-, -ır: Hırlaşmak, hayvanlar için kavgaya etmek.111,14.

kişine -, kişne -: Kişnemek, 120-35.

- **yılkı kişiney-dir**: At kişiyor. 113,4

mangra -: Melemek.

- **koy mangray-dır**: Koyun meliyor. 113,2.

mungra-: kükremek, bağırarak, böğürmek.

- **Sır mungray – dir**: sığır böğürüyor. 113,3.

ulu -: Ulumak.

- **böri uluy-dir**: Kurt uluyor. 113,6.

ür -: Ürmek, havlamak.

- **it üre-dir**: İt ürüyor 113.1.
- **it ürdi**: İt ürdü. 113, 17.

2. İnsanların her türlü hareketlerinden çıkan sesleri taklit etmede kullanılan yansımali sözcükler:

avaz: Ses.

- **ave kimning söylemek erür kümişning avazı**: Sesi, gümüş gibi olan , Havva. 138, 3.

başkarış-, **(-r)**: başırış, çığırış; tartışma. 162,5.

bögövrür -, **bögövrür**: Öğürmek

- **bögövrür – men**: Öğürüyorum. 162,1.

bus: Soluk alıp verme.Nefes. 113,11.

bürkür-: Sıçratmak , püskürtmek. 160,19 .

- **bürküri – men**: Sıçratırım. 160, 19.

çağır -: çağırarak .

- **nece çağırsa eşitme yoh hergiz**: (Affedilmesi için Allaha'a) ne kadar çağırsa duyulmaz (duymaz). 117,5.

çayna-, **(-)**: Çiğnemek. 34.14-16.

çimdi -,-r: Çimdikleme

- **çimdir – men**: Çimdiklerim .160,1.

çuvla -: gürültü, parıltı etmek .

- **cuvluy-dir**: Gürültü, parıltı yapıyor. 161,7.

çuh çula -: Kükremek.

- **çuh çular – men**: Kükrüyorum. 161, 9

çüçkür -: hapşırarak

- **çüçkürdim**: Hapşırdım. 114,11.

çovguç: Yaygaracı, gürültücü.126,24.

çovlan: Gürültü Etmek, 114,28

çuvla-: Gürültü, patırtı etmek.

- **Çuyluy-dir**: Gürültü patırtı yapıyor. 161,7.

horla-, **(-r)**: Horlamak. 164.1.

ıgla -, **ıla -**, **(-r)**: Ağlamak, 117,4; 41, 1-3

- **ıglamak**: Ağlama. 41, 4.

- **Ave saa kim ıglading**: Havva sen kime ağladın? 139, 15.

- **saa ıglap kim yügünür magat-tur kim yarılğatır**: Muhakkak ki , kim önünde diz çöker ağlarsa, lütuf bulur. 141, 11.

kakır -: hafifce öksürmek, sesini düzeltmek 114, 12- 1.

kekir -: Geyirmek 114, 9 -1.

kıçkır -, **(-ır)**: Bağırarak, çağırarak, seslenmek. 125, 38; 10, 14-16.

- **kıçkırıp sen tengriye**: Sen Tanrı'ya seslendin. 137,5.

- **kıçkırmak**:Bağırarak, çığlık. 10,17.

kongrang -, **(-ır)**: Sokranmak , kendi kendine mırıldanmak 114, 7r.

- **Kongranış- men**: Sokranıyorum.114,7r.

körle-, **(-er)**: horlamak, horuldamak.133;8-10.

kül-, **(-er)**: Gülmek. 47, 8-10.

- **külmek**: kahkaha,gülme. 98, 18.

kültkün: Gülüş,gülme. 47,11.

ögür -: Öğürmek. 114, 23- 1.

öp-, **(-er)**: Öpmek. 124, 13,18.

- **öpme:** Öpme. 38, 26.
 - **öpti kuçti ol kelepenni aştı:** O cüzzamlıyı öptü, kucakladı ve yoluna devam etti.124, 13.
- öskür -;** **öskürü:** Öksürmek . 55, 19-20.
- **öskürmek:** Öksürmek. 55, 21.
- ötkek:** Öksürük. 115, 10 r.
- piş:** Bağıрма, çağırma. 163, 28 r.
- tükürmek - , tüpkür-, tükür-, tüpkürü:** Tükürmek. 51, 1-3.
- **tükürmek:** Tükürme. 126, 22.
- ün:** Ün, ses . 50,4;47, 8;139,13.
- **üni karıldı:** Sesi kısıldı. 160, 40r.
- ünde-, (-r):** Çağırma, seslenmek. 57, 5-7.
- **aşka, toyga ünde -:** Yemeğe çağırma. 16, 4-6.
 - **ündermen:** Çağırıyorum 114, 36 r.
- ündet - :** Çağirtmak.
- **biz barçalarını ündetti:** Bizim hepimizi çağirttı. 151, 16.

3. Cansız nesnelere çıkardıkları (çarpma,düşme,kırılma,sürtünme,...) sesleri taklit etmede kullanılan yansımali sözcükler:

- cırt - (-ur):** Yırtmak. 21, 1-9.
- **cırtmak:** Yırtma,yırtık . 21.10.
- çaplatmak:** Şaplak indirme. 130,4.
- çapçacık:** Fiçicik. 120.3.
- çayhal-:** çalkalanmak, sallanmak.
- **Çayhala-dır:** çalkalanıyor, sallanıyor. 163,8.
- çığrıkçı:** Çarkçı. 89,8.
- çırpı:** Çalı,çırpı. 161, 21.
- çov :** Gürültü. Patırtı. 114, 27.
- kongrov:** Çıngırak, zil, çan. 164, 24.
- kırk- , -ar:** Kırkmak.
- yarıl-; yarılı,(-ur) :** Yarılmak,çarlamak. 10,11,12.
- **yarılğan:** Yarılmış.75, 9.
 - **yarıldı:** Yarıldı. 114,36-1
 - **yarılmak:** Yarılma. 10,13.
- yırt- (ur) :** Yırtmak

4. Doğa olaylarına ilişkin sesi taklit etmede kullanılan ses yansımaları:

- cıltra - (-r):** Çakmak (şimşek, yıldırım). 33-3-4.
- cıltramak:** Şimşek çakmak . 33, 5.
- kökre -, (-r):** Gürlemek. 55, 3-4.
- **kökremek:** Gök gürlemesi: 55,5 .
- sarhit-, (-ır) :** Damlatmak. 163,12,1.
- yanglan-, yanglanı :** Yankılanmak.
- yıltıra-, (-r) :** Şimşek çakmak. 33,3-4.
- sız- :** Sızmak, akmak,eriyip akmak. 140,10.
- **sızdı:** Sızdı. 115, 4m.
- sızgır-, sızgur-, (-ur):** Cızırdamak, rüzgar ıslığı.52, 7-9.

II- BIÇIM YANSIMALI SÖZCÜKLER

Biçim yansımali sözcükler, canlı ya da cansız maddelerin görünüşüne ,onların hareketine bağlı yansımayı bildirir . Biçim yansımali sözcükler, sessel gövdesi, morfolojik yapısı sözdizimsel görevi ve bazı anlam özellikleri bakımından ses yansımali sözcüklere benzemektedir. Ancak bu iki yansıma arasında farklar da vardır. Bunlardan en önemlisi, ses yansımali sözcükler işitme duyusuna dayanarak çevredeki duyulan her türlü sesleri taklit ederek göstermesine karşılık, biçim yansımali sözcükler görme ve hissetme duyularına dayanarak gözle görünen ve hissedilen çeşitli hareketlerin , görünümünün ve durumların

biçimini taklit eder. Yine biçim yansımaları sözcüklerin anlamının ses yansımaları sözcüklerin anlamına mukayese edildiğinde bir hayli karışık ve çeşitli olduğu görülür.

Codex Cumanicus'ta yukarıda belirtilen özelliklere sahip olan biçim yansımaları sözcükleri verilen anlamlarına göre şu gruplara ayırmayı uygun bulduk:

1. Hareketin çabukluğunu , hızlılığını, ani olay ya da ani ışık görüntülerini bildiren biçim yansımaları kelimeler:

balkı - : Parlamak, ışıdamak, ışık saçmak. 147,1.

- **sızgan kümüşley balgıdın:** Eritilmiş gümüş gibi parlıyordu, ışık saçıyordu. 143,4.

ışır-, ışırrı: Ateşin alevlenmesi, ateşin parlayıp canlanması. 111, 20-21

kama-: Kamaşmak, kamaştırmak . 115, 4.

yarkın: parlaklık, parıltı. 151, 15;

yarıklıh, yarıklık , yarıhlık: Işık, parlaklık, aydınlık. 117,21 r; 122,7; 137,8; 151,8.

yarıt-, (yarut-) : Aydınlatmak, nurlandırmak. 137,7.

- **tengerning yarıklıhı yarıtı alarnı:** Tari'nin nuru onu (Meryem'i aydınlatıyordu). 122.7.

yarkın, yarkın: Parlaklık, parıltı. 151, 15; 139, 18.

yaruh, yarıh, yarıh, yarıh: Aydınlık , ışıklı .117, 20 r; 122, 34; 77, 23; 138, 9.

- **yarıh hava:** Aydınlık hava, parlak , güneşli. 73, 20.
- **yarıh et-:** Aydınlatmak nurlandırmak. 30,15.
- **ışık, parlaklık .** 140, 19 ; 147, 1; 148, 4; 30,16; 137, 23; 142, 12; 73, 7.
- **köz yaruhı:** Göz nuru, ışığı. 94,16

2. İnsanların , hayvanların vb. canlıların veya onların bazı organlarının dışa yansıyan hareketlerinin, görünüşlerinin tasvirini belirten biçim yansımaları sözcükler.

esne-, -r: Esnemek.

- **esner – men:** Esnerim .114,14.

hor-, horu : Sallana sallana, yaylana yayalana hareket etme. 160, 28.

hovanlan – (ır): Böbürlenmek, övünme hareketleri sergilemek. 160, 24, 1.

kahal (kahal): Uyuşuk,tembel, kehel kişinin ifadesi. 77, 15; 98, 26; 130, 35.

kıncır: Şaşı gözlü olan insanı betimler.161,5-1.

kiçi-: gidişmek, kaşınmak. 11, 29 1.

kongrang – (-ır): sokranmak , kendi kendine mırıldanmak ve işlevin dışa yansımaya hali. 114, 7.

kustun-, (-ar) : Sık ve sidetli nefes alma, içini çekme, inleme görüntüsü.7, 12-14.

kutur- : Aşırı hiddetlenme, çıldırma, kudurma görüntüsü.

sahav: Kekeleyerek. 163, 9 r.

sekir - ; sekirü: Sekerek yürüme, sıçrama. 53, 11-13.

- **sekirmek:** Sekme, sıçrama. 53, 14.

titre-, -r: İnsan ya da yer titremesinin dışa yansıyan görüntüsü. 54,13-15

III - İNSANLARIN DUYGU YAPISINA , RUHSAL DURUMUNA VE SEZİMLERİNE İLİŞKİN SESİ TAKLİT ETMEDE KULLANILAN YANSIMALI SÖZCÜKLER

Codex Cumanicus'ta insan ruhunun, hissiyatının en nazik hallerini, duygularını, canlı ve renkli bir nitelikte belirten bu yansımaları sözcükler, XIV.asırdaki yaşam tarzına, hayat felsefesine bağlı olarak o dönem insanının ruhsal ve duygusal durumunu da belirtir. Özellikle inanç ve çnancın terminolojisi duygu ve sezimlere yön vermiştir. Ancak fazla olmasa da bu tarz yansımaları sözcükleri eserde görmek mümkündür:

agrı-, ağır-, agrur- (-ur): Ağrımak. 17,23-18,1.

- **agrımak, ağrımak:** Ağrı,ağrıma. 17,23-18,1.
- **agrimızni ongalıgıl:** Ağrılarımızı dindir. 137,12.

bulgan-, (-ır) : Üzülme, kalp çarpıntısı

- **Könglüm bulganır:** Kalbim çarpar (=könglüm ayırır). 164, 31.

çing: kulak çınlaması.148,7.

ınçka - : İnlemek

- **kişi inçgaydır:** İnleyen kişi. 113,7.

kebensi - (-r): Çınlamak, ötmek.

- **Kebensir:** Ötüyor, çınıyor. 161, 17 - 1.
- sızla -:** Soğuk su içmekten veya buz çignemekten dişlerin üşüyerek uyuşması. 140,10.
sıngıla-: Soğukta zırcıncı, kulağın çınlaması. 141,13.
tirpilde-, (tırpılda-): Kalbin tıp tıp atması, titremek, 163, 26.1

Sonuç olarak, Codex Cumanicus'ta yaptığımız inceleme; XIV.asırda Kuman-Kıpçak Dillerinde özellikle ses yansımaları kelime kullanımının sıkça kullanıldığını ve o dönem hayatın içinden bir çok örneğin yansımaları kelime olarak belirtilip , öne çıkartıldığını görmekteyiz.

Canlı ve cansız nesnelere biribirine değmesiyle çıkan sesin ; katı – yumuşak, sıvı-koyu, geniş-dar, kalınlık-incelik gibi özelliklerine göre farklı olmasına paralel onları belirtmede kullanılan ses yansımalarının varyantları da o denli çoktur. Aynı sesin küçük farklılıklarını belirtmede bile ayrı ayrı ses yansımaları sözcükler kullanılan durumlar da çoktur. Bu olay XIV. asırda kullanılan dildeki ses yansımaları sözcüklerin canlı ve cansız nesnelere doğrudan ve sıkı bağlantıda olduğunun delilidir.

Ses yansımaları sözcükler duymakla ilgiliyse biçim yansımaları kelime görme ve hissetme duyularıyla ilgilidirler. Biçim yansımaları kelime yapım yolları biraz zor olduğundan Codex Cumanicus'ta biçim yansımalarına göre ses yansımalarına daha çok rastlanmaktadır.

Codex Cumanicus'taki yansımaları anlamlarına göre inceleyerek şu sonuca vardık ki: XV.asır Kuman-Kıpçak Türkçesinde , yansımaların çok geniş kullanıldığı ve bu tür sözcüklerin atalarımızın diline güzellik, netlik, canlılık katarak, konuşmanın esas unsurlardan biri olarak öne çıktığı gerçeğidir.

KAYNAKLAR

1. Zülfikar, H., **Türkçede Ses Yansımaları Kelimeleri**, Ankara, 1995, s., 3.
2. Zülfikar, H. : age. s.1.
3. Zülfikar, H., **Türkçede Ses Yansımaları Kelimeleri**, Ankara, 1995.
4. Koca , E., "Türk cana Kırgız Tilindeki Tuurandı Sözdördün Salıştırma Tipologiyası", Bişkek, 2010.
5. Bkz. Koca, E., Koca, A., Dil Olgusu ve Yeryüzündeki Dillerin Sınıflandırılması, Bişkek, 2010, s.23-40.
6. **Ашмарин Н.И.** Основы чувашской мимологии: О подражательных словах в чувашском языке. – Казань, 1918, стр.10.; **Ашмарин Н.И.**, Подражание в языках Среднего Поволжья. Изв. Азербайджанского университета. Общ. науки. – Баку; 1925, II-III, 143-158; IV, 75-99; **Ашмарин Н.И.**, Немецкое Schlange в свете Урало-Алтайских подражательных образований. Научно-педагогический сборник Казанского Восточно-Педагогического института. IV, 24-32 с.: **Ашмарин Н.И.** К вопросу происхождения латынского названия свинца. Научно педагогический сборник Казанского Восточно-Педагогического института. IV, 1928, стр.24-32; **Ашмарин Н.И.**, О морфологических категориях подражаний в чувашском языке. – Казань, 1928, стр. 169; **Дмитриев Н.К.** (Dmitrijev) Beiträge zur osmanischen Mimologie, WZKM, Bd. XXXIV, 1927, 1-2, 105-123, Heft 3-4, 29Хи.оаношк ы.й.